

MacNeil, H. *Trusting Records: Legal, Historical and Diplomatic Perspectives*. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2000.

Nastojanja da se utvrdi pouzdanost nekog zapisa prisutna su još od antike, od kada se mnogim postupcima, kasnije inkorporiranim u europski zakon i povijesnu znanost, nastojala osigurati, a onda i dokazati, pouzdanost određenoga zapisa. Doktorska disertacija koju je Heather MacNeil izradila na Sveučilištu British Columbia u Kanadi, a potom je u prerađenoj verziji 2000. godine objavila kao knjigu pod naslovom *Trusting Records: Legal, Historical and Diplomatic Perspectives* nastala je s ciljem da se propita razvoj načela i metoda koje se koriste pri utvrđivanju pouzdanosti zapisa od antike do digitalnog doba, i to s perspektive prava i povijesti jer je pravnicima i povjesničarima bila (i još uvijek jest) potrebna sigurnost da su spisi vjerodostojni kako bi se mogla provesti pravda, odnosno razumjeti prošlost. Knjiga dosta pažnje posvećuje i naporima koji se poduzimaju na području arhivistike, a kojima je cilj razviti metode utvrđivanja pouzdanosti zapisa koji su stvoreni u elektroničkim sustavima. Budući da je glavna karakteristika takvih zapisa da se mogu lako promijeniti i da je njima lako manipulirati, postavlja se pitanje jesu li tradicionalni mehanizmi i načini kontrole prikladni za zadaću provjeravanja autentičnosti i razine pouzdanosti spomenutih zapisa.

Glavninu sadržaja knjige čine četiri poglavlja, od kojih prvo ocrtava razvoj metoda koje se koriste u procjeni pouzdanosti zapisa od Justinijanova zakonika u 6. st. do kraja 19. st. kada Langlois i Seignobos izdaju priručnik *Introduction to the Study of History*, dok sljedeća tri analiziraju kriterije i metode koje su ustanovili pravo, povijest i arhivistička diplomatika sa svrhom određivanja pouzdanosti zapisa općenito te s posebnim naglaskom na utvrđivanje pouzdanosti elektroničkih zapisa. Nakon uvoda (*Introduction*) u kojem se autorica ukratko osvrće na dvije važne karakteristike zapisa, pouzdanost i vjerodostojnost, te sam cilj knjige, slijedi prvo poglavlje koje prikazuje razvoj metoda kojima se nastoji utvrditi pouzdanost zapisa – *The Evolution of Legal and Historical Methods for Assessing the Trustworthiness of Records*. Razvoj spomenutih metoda prikazan je kronološki, po razdobljima kako slijedi: rimsko razdoblje, srednji vijek, renesansa, 17. stoljeće, 18. i 19. stoljeće (razvoj metoda na području dokaznog prava) i 19. stoljeće (razvoj na području povijesne metode). Za svako od navedenih razdoblja autorica u osnovnim crtama opisuje na koji je način ono shvaćalo pojam pouzdanog zapisa i na koji se način isti utvrđivao, odnosno kakvim se praktičnim pravilima osiguravala pouzdanost zapisa i prepoznavala krivotvorina.

Tako kao glavnu karakteristiku rimskoga razdoblja ističe kako je do 6. st. općeprihvaćeno bilo pravilo da je određeni zapis autentičan samim time što je sačuvan na javnom mjestu (npr. riznici ili arhivu) te da je zapis koji bi zadobio povjerenje javnosti automatski mogao biti i dokazom. No, zbog falsifikata koji su se s vremenom počeli sve češće pojavljivati više nije bio dovoljan samo koncept javne vjere, već se on »udružio« s propisanom normom po kojoj su se sastavljali zapisi. Stručnost koja se počela tražiti u sastavljanju određenih pravnih spisa rezultirala je pojavom notarske profesije, odnosno notarijata – jedne od najznačajnijih karakteristika

srednjega vijeka. Notari, kompozicija isprave i pečati davali su glavnu vrijednost dokumentu te su bili važni u određivanju autentičnosti isprave. Uz problem autentičnosti, autorica spominje još jedan, s falsifikatima povezan problem, koji se javlja u srednjem vijeku, a kulminira na prijelazu iz 12. u 13. st. Naime, zbog čestih krivotvorenja postavilo se pitanje čemu više vjerovati – usmenom svjedočanstvu ili pisanom dokumentu? Srednji je vijek nastojao razviti različite metode (u tome se posebno isticala papinska kurija) koje su trebale služiti provjeri dokumenata, a na tom će području do značajnijega pomaka doći u vrijeme renesanse, kada važnu ulogu dobivaju filolozi i kritika izvora koja sve više postaje sredstvo određivanja pouzdanosti povijesnog dokumenta te je na taj način usko povezana s počecima kritičke povijesne metode. Renesansni pristup otkrivanju krivotvorina autorica prikazuje na primjeru komparativne (tekstualna, povijesna, filološka) metode Lorenza Valle koji filološkoj kritici podvrgava tzv. Konstantinovu darovnicu. Kao razdoblje okrenuto izvorima, renesansa je neizbježno morala postaviti pitanje njihove vjerodostojnosti. Svojevrsnu krajnost toga vremena autorica slikovito prikazuje na dva primjera – pironistima koji su, kao radikalni skeptici, smatrali da povijesno znanje nije moguće jer je »filtrirano«
kroz nepouzdanе izvore, te Jeanu Bodinu i Françoisu Baudouinu, učenjacima koji su svojim djelovanjem označili početak povijesne kritike.

Autorica svoj kronološki hod kroz razdoblja nastavlja 17. stoljećem kada se, uz mnoga pravila kojima se nastoji utvrditi izgled znanstvenog rada (važnu je ulogu u tome imao Pierre Bayle) i novitete bez kojih je i danas znanstveni rad nezamisliv (npr. fusnote, koje se tada pojavljuju, imale su za cilj pokazati da su u pisanju određenog znanstvenog rada korišteni izvori), javlja disciplina koja će objediniti dotadašnja nastojanja u određivanju vjerodostojnosti povijesnog dokumenta – diplomatika. Kao važan trenutak u razvoju povijesne metode autorica ističe objavljivanje knjige C. V. Langloisa i C. Seignobosa *Introduction aux études historiques* (kraj 19. st.) koja je vrhunac u nastojanjima da se definiraju različite kategorije povijesnog dokaza i utvrde procedure u utvrđivanju njegove autentičnosti i pouzdanosti. Povijesna znanost (scientific history), odnosno povijesna kritika (historical criticism) u to je vrijeme isticala utvrđivanje činjenica prošlosti, pri čemu se prvo mjesto pripisivalo arhivskom istraživanju. Povjesničari u zapisima i povijesnim iskazima nisu više tražili istinu, već su u njima vidjeli samo indikacije ili simbole prošlosti koja se treba rekonstruirati temeljem tragova koji se nalaze u tim dokumentima – dokument je polazište povjesničara, a činjenica njegov cilj. Budući da autentičnost dokumenta (prvenstveno ispravnost u formi) više nije smatrana istovjetnom povijesnoj istini (takvo razmišljanje već u 16. st. postaje neodrživim), kritika dokumenta počinje naglašavati analizu, odnosno zasebno proučavanje svakog navoda koji dokument sadrži.

Otvaranjem sve većeg broja arhiva i privatnih kolekcija, sve veći broj dokumenata postaje dostupnim, a razvija se i sve veći broj analiza i metoda procjene pouzdanosti spisa kao dokaza, pri čemu se takve procjene kreću unutar okvira vjerojatnosti. U sljedeća dva poglavlja – *Trusting Records as Legal Evidence* i *Trusting Records as Historical Evidence* – autorica pokazuje kako je ta tradicija i dalje u temeljima pravnih i povijesnih metoda u određivanju vjerodostojnosti zapisa. U

poglavlju *Trusting Records as Legal Evidence: Common Law Rules of Evidence* prvo se daje kratki pregled povijesne pozadine i bitne karakteristike parnica u običajnom i građanskom pravnom sustavu, čime se stvara šira socio-povijesna perspektiva anglo-američkih i kanadskih pravila kojima se određuje pouzdanost i autentičnost zapisa kao dokaza. Navodeći primjere nekoliko parnica (*Ares v. Venner*, *Palmer v. Hoffman*, *Setak v. Burroughs*) MacNeil pokazuje na koji su način ti slučajevi utjecali na preformuliranja, odnosno proširivanja običajnog prava kako bi se ono prilagodilo suvremenim potrebama čuvanja zapisa. Na primjerima drugih parnica objašnjava pojedine dijelove Običajnog prava i kanadskog Zakona o dokazima (*Canada Evidence Act*) kako bi pokazala pod kojim uvjetima određeni zapisi i izjave mogu biti prihvaćeni kao određena vrsta dokaza na sudu. U kontekstu dokaza važno je istaknuti kako je Kanada, zahvaljujući ULCC-u (*Uniform Law Conference of Canada*) 1998. razvila model zakonske odredbe koji određuje temeljne uvjete za priznavanje elektroničkih zapisa kao dokaza. Kako su elektronički zapisi, u odnosu na zapise na papiru, podložniji teško uočljivim promjenama, izvorna verzija elektroničkih zapisa može, ali i ne mora, postojati. Njihova tehnološka složenost plodno je tlo za namjerne ili nenamjerne manipulacije pa prema Kanadskom zakonu o elektroničkom dokazu (*The Canadian Uniform Electronic Evidence Act*) integritet elektroničkog zapisa ne valja tražiti toliko u samom zapisu koliko u integritetu sustava kojeg čine računalni sustav, koji zapis proizvodi te sustav koji zapis čuva.

Od svih kriterija što su se koristili u procjeni pouzdanosti zapisa kao pravnog dokaza, pouzdanost se uvijek vezala uz blizinu promatrača/zapisničara događaju koji bilježi. Važnost motrenja te nadzor sustava i pojedinca značajna su obilježja povijesnih metoda u procjeni pouzdanosti zapisa kao povijesnog dokaza. Te su metode u središtu zanimanja trećeg poglavlja ove knjige – *Trusting Records as Historical Evidence: Modern Historical Methods*. Uz glavne karakteristike suvremenih povijesnih metoda, ovo se poglavlje bavi i nekim suvremenim kritikama tih metoda te načinom na koji je zajednica povjesničara odgovorila na metodološke izazove koje su pred nju stavili elektronički zapisi. U propitivanju zapisa povjesničari koriste kritiku tzv. vanjskih i unutarnjih karakteristika zapisa (*internal criticism*, *external criticism*) pri čemu se sve više naglašava i potreba za proučavanjem načina razmišljanja samoga autora nekog zapisa, odnosno naglašava se da u obzir valja uzeti vrijeme i kulturu u kojoj autor djeluje jer neki zapis može pružiti više ili manje pouzdanu sliku prošlog događaja tek kada se u obzir uzmu i motivi te eventualna pristranost autora zapisa. U tom kontekstu MacNeil kao važnu razliku između povjesničara 20. stoljeća i povjesničara ranijih razdoblja izdvaja pristup neautentičnim zapisima. Dok su raniji povjesničari takve zapise odbacivali kao valjane dokaze, povjesničari 20. stoljeća smatraju da autentičnost nije jedina vrijednost koju neki zapis ima (npr. neautentičan dokument može puno govoriti o vremenu u kojem je nastao). Slična je razlika i između pravnikâ i povjesničara – za povjesničara nije važno samo je li neki zapis istinit, već je važno i što taj zapis znači jer »povjesničara jednako zanimaju istina i laž, ali mora biti sposoban razlikovati ih« (Shafer). Autorica zatim donosi glavne karakteristike pozitivističkog, strukturalističkog i poststrukturalističkog odnosa spram dokumenata, dokaza i stvarnosti te navodi razmišljanja nekih uglednih

povjesničara o tome kako pristupiti dokumentu (Le Goff, Petrucci). Nakon toga pažnju posvećuje vrlo aktualnom pitanju – jesu li tradicionalne tehnike kritike unutarnjih i vanjskih karakteristika »tradicionalnog« dokumenta adekvatne za procjenu autentičnosti i stupnja pouzdanosti elektroničkog zapisa čija je glavna karakteristika, kako je gore navedeno, da se mogu neprimjetno mijenjati i da se njima može manipulirati. Ističe se kako je za procjenu autentičnosti takvih zapisa ključan administrativno-proceduralni kontekst u kojemu zapis nastaje. Pitanje pouzdanosti zapisa koji su nastali u elektroničkom okruženju ova nam knjiga približava na primjerima dvaju slučajeva koji su se vodili pred američkim sudovima – *Armstrong v. Executive Office of President* i *Public Citizen v. John Carlin*. Iako su ta dva slučaja, kako smatra MacNeil, tek neznatno unaprijedila naše razumijevanje o tome što tvori potpuni i pouzdani elektronički zapis, autorica ih ističe jer je niz problema koji su se pojavili za trajanja tih procesa, a vezani su uz autentičnost elektroničkih zapisa, ukazao na važnost tog pitanja. U zaključku ovog poglavlja MacNeil naglašava kako su potrebne daljnje analize tehnološkog, administrativnog i proceduralnog konteksta u kojemu su elektronički zapisi nastali, čuvaju se i upotrebljavaju.

Posljednje poglavlje knjige – *Creating and Maintaining Trustworthy Records in Electronic Systems: Archival Diplomatic Methods* pokazuje kako arhivisti danas koriste diplomatiku kao normu za utvrđivanje pouzdanosti suvremenih elektroničkih zapisa. U Kanadi veliku ulogu u proučavanju mogućnosti primjene načela i koncepta ranije (tradicionalne) diplomatike na elektroničke zapise ima Luciana Duranti, mentor autorice ove knjige prilikom pisanja doktorske disertacije. Duranti smatra da su svi bitni elementi koje su rani diplomatičari uočavali kod zapisa srednjovjekovnih kancelarija jednako važni i za razumijevanje zapisa koje stvaraju moderne birokracije. Dakako, pritom je nemoguće zanemariti različita okruženja u kojima se isti elementi drugačije manifestiraju (npr. srednjovjekovna kancelarija – moderna birokracija). Duranti je zaslužna i za mnoge seminare koji su poslužili kao temelj trogodišnjeg projekta »The Preservation of the Integrity of Electronic Records« koji je rezultirao nizom pravila i standarda za razvoj pouzdanih sustava elektroničkog čuvanja zapisa. Projekt je ostvaren na Sveučilištu British Columbia, a njegove rezultate MacNeil objašnjava u potpoglavljima *Narav elektroničkog zapisa (The Nature of an Electronic Record)* i *Metode za utvrđivanje pouzdanosti i autentičnosti elektroničkog zapisa (Methods for Ensuring the Reliability and Authenticity of an Electronic Record)*. Rezultati projekta važni su za razumijevanje naravi zapisa nastalih u elektroničkom okruženju te za razumijevanje posebnih metoda potrebnih za utvrđivanje njihove pouzdanosti i autentičnosti. Projekt ujedno ukazuje i na ograničenja birokratskih metoda u utvrđivanju pouzdanosti i autentičnosti zapisa. Autorica smatra kako ovaj projekt UBC-a (University of British Columbia) daje precizan odgovor na pitanje što tvori potpun i autentičan zapis u elektroničkom okruženju.

Na kraju knjige nalazimo *Zaključak (Conclusion)*, te *Bilješke (Notes)* koje, iako sastavni dio glavnog teksta knjige, ovdje ističemo zbog njihove iscrpnosti i referiranja na niz uglednih znanstvenih autoriteta. Nakon *Bilješki* slijedi *Bibliografija (Bibliography)*, koja sadrži oko 160 naslova, te *Kazalo pojmova (Subject Index)*.

Iako se knjiga u svojem prvom dijelu bavi davno prepoznatim, ali još uvijek vrlo aktualnim problemom utvrđivanja pouzdanosti i vjerodostojnosti »tradicionalnih« zapisa, posebnu joj vrijednost daje usmjerenost na elektroničke zapise. Sve veća prisutnost takvih zapisa u svakodnevnom životu te lakoća kojom se njima može manipulirati, zahtijeva veliki oprez u utvrđivanju njihove pouzdanosti, a važnost je ovoga rada u tome što nam pomaže shvatiti neke od krucijalnih problema koji se javljaju u zamršenom poslu prepoznavanja (ne)autentičnih i pouzdanih zapisa.

Ivanka Magić

Archives, Documentation and Institutions of Social Memory. Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2006.

Archives, Documentation and Institutions of Social Memory (Arhivi, dokumentacija i institucije društvenoga pamćenja) je zbornik radova s jednogodišnjeg Sawyerovog seminara iz 2000.–2001. u organizaciji Sveučilišta u Michiganu. Cilj seminara bio je pokazati na koji način arhivisti, arhivi i druge institucije sudjeluju u stvaranju i čuvanju društvenoga pamćenja. Objavljeni radovi su grupirani u pet tematskih cjelina.

Prva cjelina pod naslovom *Archives and Archiving (Arhivi i arhiviranje)* bavi se arhivima, arhivskim gradivom i shvaćanjima njihove uloge u društvu. U članku »*Something She Called a Fever*«: *Michelet, Derrida, and Dust (Or, in the Archives with Michelet and Derrida)* («*Nazvala je to groznicom*«: *Michelet, Derrida, i prašina (Ili u arhivima s Micheletom i Derridaom)*) autorica Carolyn Steedman izražava stav kako arhivi poput ljudskog uma zapravo čuvaju selektivno pamćenje, koje je u različitim oblicima pohranjeno u arhivskim spremištima i čiji odabrani dio, tek nakon što ga povjesničari i drugi korisnici javno prezentiraju, dobije svoje značenje. Jennifer S. Milligan u članku *The Problem of Publicité in the Archives of Second Empire France (Problemi dostupnosti u arhivima Drugoga Francuskog Carstva)* donosi pregled razvoja modernih arhiva i arhivske službe u 19. stoljeću, uzimajući kao primjer Francusku u vrijeme vladavine cara Napoleona III. Dok su u starim režimima arhivi samo administrativne ustanove u službi vlasti, sada se arhivi počinju otvarati javnosti i istraživačima, ali s pokušajima vlasti da istraživačima ipak nekako ograniči dostupnost gradiva. Pitanjem odnosa arhiva i korisnika bavi se i rad Kathleen Marquis *Not Dragon at the Gate but Research Partner: The Reference Archivist as Mediator (Ne zmaj na ulazu nego suradnik u istraživanju: Arhivist kao posrednik)*. Autorica razmatra ulogu arhivista kao posrednika između stvaratelja i arhiva te arhiva i korisnika, smatrajući partnerstvo suštinom njihovih međusobnih odnosa. Ne može se očekivati da korisnici u potpunosti znaju kakvo gradivo arhiv posjeduje i koja je njegova vrijednost, ali arhivisti mogu uvježbati istraživače da razmišljaju kao arhivisti. James M. O' Toole u članku *Between Veneration and Loathing: Loving and Hating Documents (Između štovanja i gnušanja: Voljeti i mrziti dokumente)*